

UN EXERCİȚIU DIDACTIC DE TRADUCERE ÎN LATINĂ. DORINȚA EMINESCIANĂ FAȚĂ ÎN FAȚĂ CU INCONSECVENȚA

ȘTEFAN DUMITRAȘ*

În rândul variatelor notițe de studiu eminesciene, comentate mai mult sau mai puțin encomiastic, se numără și rezolvarea unui exercițiu incipient de traducere în latină. Textul acestuia se află dispus în manuscrisul românesc al Bibliotecii Academiei Române № 2.276A [ms. rom. BAR 2.276A] la fol. 2v^o și reprezintă un material neobișnuit, în aparență minor și neglijabil, dar capabil să lămurească asupra metodelor de studiu însușite de Eminescu și asupra inventarului bibliotecii private a acestuia.

§ 1. ATESTĂRI. MENȚIUNI

Soluția propusă de Eminescu era cunoscută în chip fragmentar încă din 1935, odată cu apariția celui de-al doilea volum al monografiei lui G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*¹. Din nevoia de a proba maniera de studiu a poetului, criticul literar a inserat drept exemplificare începutul exercițiului de traducere².

Textul a fost publicat integral abia în 1993, fiind inclus în volumul al XV-lea din ediția critică *Opere*³ inițiată de Perpessicius (1891–1971).

* Masterand, Universitatea din București, Facultatea de Litere; e-mail: stefan.dumitras@gmail.com.

¹ G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu, 2: Cultura. Descrierea operei* Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1935, p. 26–28; Idem, „Cultura lui Eminescu”, *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, № 1–2, 1956, p. 261–262; Idem, *Opera lui Mihai Eminescu, I*, Editura Hyperion, Chișinău, 1993, p. 320–321; Idem, *Opere, I: Viața lui Mihai Eminescu · Opera lui Mihai Eminescu (1)*, Ediție critică de Nicolae Mecu, Ileana Mihăilă și Daciana Vlădoiu, Introducere de Eugen Simion, colecția „Opere fundamentale”, Fundația Națională pentru Știință și Artă · Muzeul Național al Literaturii Române, București, 2016, p. 950–953.

² G. Călinescu, *Opere* (2016), p. 952: „Eminescu era omul care-și notează o dată sau o expresie și o întrebuițează când vine împrejurarea. De altfel, în caietele lui dăm de exerciții de gramatică latină după manuale germane [...]”.

³ Mihai Eminescu, *Opere, XV: Fragmentarium. Addenda ediției*, Editura Academiei Române, București, 1993, p. 592.

Colectivul de cercetători a încadrat atunci fragmentul la categoria *Transcrieri*, secțiunea *Filologie*, fără a putea stabili sursa acestuia⁴.

Aplicația a mai fost menționată în articolul *Citate latinești în opera lui Eminescu* al dramaturgului Iosif Naghiu (1932–2003), publicat la 1999 în cadrul revistei *Viața românească*⁵.

Ediția de opere complete îngrijită de Dimitrie Vatamaniuc (1920–2018) preia *ad litteram* concluziile formulate în ediția Perpessicius, fără a le revizui⁶.

§ 2. EXAMINAREA FORMALĂ A MANUSCRISULUI

La origine, manuscrisul 2.276A reprezenta un caiet dictando cu liniatură orizontală albastră, confecționat probabil de editura librăriei Socec & Compania⁷. Exercițiul de traducere a fost notat cu cerneală neagră, în grabă, pe contrapagina unor însemnări compozite, referitoare atât la glosarea unor titluri, sintagme și termeni grecești, cât și la prima parte a alfabetului

⁴ Eminescu, *Opere*, XV (1993), p. 896–897: „Textele reprezintă transcrieri după surse neidentificate”.

⁵ Iosif E. Naghiu, „Citate latinești în poezia lui Eminescu”, *Viața românească*, № 8–9, 1999, p. 84: „În manuscrisul nr. 2276, f(.) 2 [sic!] și în manuscrisul nr. 2269, f. 8 sunt exerciții de latină (Ubi est pater? Hic)”. Trimiterile sunt cu siguranță preluate din monografia scrisă de G. Călinescu, deoarece atât maniera citării, cât și ordinea referințelor în text sunt identice cu cele date de criticul literar.

⁶ Mihai Eminescu, *Opere*, X: *Fragmentarium*, ediție îngrijită de Dimitrie Vatamaniuc, Editura Național, București, 2011, p. 1.387: „Textele reprezintă transcrieri după surse neidentificate”.

⁷ Cf. liniatura caietelor dictando imprimate în răstimpuri diferite și legate în ms. rom. BAR 2.261, fol. 1r^o–62v^o, 227r^o–293v^o, 294r^o–337v^o. Fol. 19r^o și 53r^o reprezintă două dintre copertele frontale ale caietelor inițiale, unde este menționat producătorul: „Din librăria Socec & Co București”. Ca fapt divers, amintim că I.L. Caragiale utiliza exemplare din același tiraj de caiete pentru redactarea lucrărilor sale dramatice: „În păstrarea Fundației pentru Literatură și Artă «Regele Carol II» [în prezent, la Biblioteca Centrală Universitară „Carol I” din București – n.n., S.D.], caietul-manuscris al piesei [Conu’ Leonida față cu reacțiunea – n.n., S.D.], din arhiva lui Mateiu I. Caragiale. Manuscrisul este autograf, dar nesemnat: *un caiet vechi de dictando*, «*Din Librăria Socec & Co. București*», *prețul, cu creionul – 20, de 8 file; pe coperta din dos*, «*Charta României*» *cu căile ferate; harta înglobează cele trei județe basarabene, cedate prin tratatul dela Berlin* [s.n.]” [I.L. Caragiale, *Opere*, VI: *Teatru*, ediție îngrijită de Șerban Cioculescu, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1939, p. 530. Documentul literar descris în fragmentul citat a (fost) ars în timpul Revoluției de la 1989, motiv pentru care nu am putut să îl consultăm.

turcesc [fol. 2r^o]. Această filă de manuscris a fost detașată de poet din caietul original, sfâșiată (probabil involuntar) de două ori în partea inferioară, restaurată ca urmare a donației documentare⁸ efectuate de Titu Maiorescu (1840–1917) în 25 ianuarie/7 februarie 1902 și, la scurt timp, reintegrată în fascicul. Repudierea și utilizarea lipsită de grijă sugerează importanța redusă pe care Eminescu o acorda acestui bruion.

Propozițiile latinești sunt redactate de însuși Eminescu prin grafia caracteristică – eficientă, dar plăcută totodată. Rotunjirea grafemelor, precum și tendința de economie în redactare sugerează că traducerea a fost scrisă ardent. La primă vedere, ductul pare tipic perioadei 1877–1880, când poetul era simplu redactor la oficiosul *Timpul*. Deși integrală, redacția suferă din pricina omisiunii repetate a semnelor ortografice. Acest fapt nu se dovedește întru totul imputabil, de vreme ce, în caietele de studiu sau în variantele textelor pe care le elabora, poetul obișnuia să nu acorde importanță acestor detalii minore. Concentrarea sa era dedicată scopului didactic principal – în cazul de față, fundamentarea și recapitularea unor cunoștințe deja acumulate. Lectura atentă a manuscrisului evidențiază și câteva inadvertențe de scriere a unui nume propriu.

§ 3. FINALITATEA ÎNSEMNĂRII LATINEȘTI

Atât cele 44 de caiete eminesciene păstrate la Biblioteca Academiei Române, cât și opera beletristică ori jurnalistică publicate antum dovedesc că poetul avea cunoștințe satisfăcătoare de limbă latină. Așadar, având în vedere și perioada aproximativă a redactării sale, exercițiul de față trebuie receptat ca intenția unui plan didactic amplu de parcurgere organizată și de asimilare sistematică a lexicului și a gramaticii latine.

Caietul eminescian 2.276A se deschide cu niște conspecte, pe de-o parte, referitoare la numeralele turcești, grecești și bulgărești, organizate sinoptic [fol. 1r^o–v^o], și pe de altă parte, cu privire la alfabetul și la fonetica limbii turcești [fol. 2r^o, 3r^o, 4r^o, 5r^o]. Exercițiul de gramatică latină este redactat pe verso [fol. 2v^o], fapt care impune ca textul să fi fost scris după însemnarea notelor poliglote. Locul ales de Eminescu pentru rezolvare arată că planul său didactic nu era întru totul clar și că avea ezitări cu privire la asumarea acestuia.

⁸ „Ședința de la 25 ianuarie 1902” [§ De la d-l T. Maiorescu...] în: *Analele Academiei Române*, seria a II-a, tomul XXIV (1901–1902. Partea administrativă și desbaterile), Institutul de arte grafice „Carol Göbl”, București, 1901, p. 95–96.

În mod obișnuit, un asemenea deziderat constituie numai o etapă din întreaga organizare a unui proiect literar de lungă durată; spre exemplu, un caz semnificativ este cel al traducerilor, unde sunt necesare de la bun început cunoștințe temeinice din limba originală a textului ales. Cu alte cuvinte, dacă un scriitor manifestă voința de a învăța metodic o limbă străină, atunci acesta este interesat (într-o măsură nedeterminată) de realizarea unei traduceri literare din limba respectivă. Pe această cale, înțelegem că prezentul exercițiu de gramatică latină trebuie reintegrat în programul eminescian de talmăcire a unor opere literare clasice.

Este bine cunoscută intenția poetului de a transpune în română cele două epopei homerice, *Iliada* și *Odiseea*, plan care s-a materializat insuficient, dar care se dovedește notabil. Susținem că este aproape sigur ca micul exercițiu gramatical de traducere să fi fost efectuat cu gândul pregătirii pentru acest proiect anevoios. Legătura dintre însemnarea latinească și încercările de transpunere a epopeilor este sugerată de două amănunte aflate în manuscrise:

1° În apropierea exercițiului de traducere, este redactată cu cerneală violet o compilație din diverse texte, între care se numără și *Iliada* homerică. Eminescu își copiază câteva rânduri din versiunea latinească în proză a epopeii (*versio latina*), fragment care surprinde tocmai invocarea Zeiței, adică începutul cântului întâi [fol. 7r°]:

Iram cane, Dea, Pelidæ Achillis perniciosam quæ plurimos Achivis dolores fecit; multasque fortes animas orco præmature misit heroum, et ipsos prædam discesperidam fecit canibus alitibusque omnibus: Iovis autem perficiebatur consilium.

Într-un caiet distinct⁹, oblong, similar întrucâtva unui repertoar, Eminescu va traduce în românește secvența de mai sus astfel:

Cantă-ne zină a lui Ahil Peleidul manie
Carea cumplită, facù Aheililor jale nespusă
Suflete mii viteze de fii de eroi in Aii
Au trimis, pe ei insii de pradă la căni lasându-i
Și la paseri. Astfel se'mplini a lui Zeus voința [...]

⁹ Ms. rom. BAR 2.308, fol. 1r°.

Atât grafia celor două file de manuscris, cât și culoarea violet, aceeași nuanță în ambele cazuri, arată că textele citate anterior sunt scrise la distanță mică în timp și că pot constitui un sistem de referință. Generalizând, în urma unei sondări strict vizuale, am observat că majoritatea notițelor de la începutul caietului 2.276A tind să fie corelate cu proiectul traducerilor din Homer.

2° Grafia aplicației de traducere se aseamănă în mod considerabil cu cea regăsită în ms. rom. BAR 2.266, fol. 1r°, 2r°, 3r°–6r° & 7r°, unde sunt dispuse câteva însemnări laborioase ale traducerii din *Iliada*, despre care Perpessicius spunea că sunt redactate în „epoca, credem, depresionară a sănătății poetului, când o anume furie enciclopedică, inclusiv poliglotă, puse stăpânire pe sufletul și mintea lui Eminescu”¹⁰. Totuși, grafia manuscrisului este (ușor) descifrabilă, iar excerptele lexicografice au coerență și sunt relativ organizate. Cu alte cuvinte, ipoteza enunțată de Perpessicius trebuie respinsă. Ceea ce poate însă deruta sunt fol. 3v°, 4v° & 5v°, unde au fost notate diverse planificări traductologice neplauzibile. Fiind așternute pe versoul filelor de caiet, înțelegem că au fost înregistrate la o dată ulterioară extraselor lexicografice și primelor încercări de transpunere a *Iliadei*, acestea din urmă fiind redactate consecvent și lizibil numai pe recto [fol. 1r°, 2r°, 3r°, 4r°, 5r°, 6r°, 7r°], după cum proceda în mod obișnuit poetul atunci când intenționa să lucreze organizat. Deși nuanța cernelii corespunde în cele două seturi de notițe, aflate pe ambele fețe ale filei, aceasta nu diminuează verosimilitatea procesului menționat. Mai mult, ms. rom. BAR 2.266 a fost la origine un caiet cartonat, cu hârtie velină, produs – după cum se poate citi pe copertă – de Librăria universală „Leon Alcalay”, cu sediul pe Calea Mogoșoaiei (știută și ca Podul Mogoșoaiei, iar mai târziu, primind denotația Calea Victoriei, rămasă până astăzi¹¹) № 18, în București,

¹⁰ Mihai Eminescu, *Opere*, V: *Poezii postume. Anexe · Note și variante · Exerciții & moloz · Addenda & corrigenda · Apocrife · Mărturii · Indice*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958, p. 597.

¹¹ Modificarea numelui a fost reglementată prin Decretul № 2.230 din 4/16 oct. 1878 publicat în M.Of. № 222 din 6/18 oct. 1878: „Art(icolul){.} I. Aprobăm schimbarea numirei de astă i a următoarelor strade din capitală, dupe cum urméză: Calea Mogoșoei, în *calea Victoriei* [...]”. Implementarea dispozițiilor a avut loc două zile mai târziu, în 8/20 oct. 1878, odată cu intrarea trupelor române în capitală: „Duminică(.), 8 Oct(omvrie){.}(,) va ave(a) loc intrarea triumfală a trupelor române in capitală. Regimentele(.), care nu vor fi față, vor fi reprezentate prin delegații cu steagul lor. Primăria de București a făcut mar(i) pregătiri pentru primirea trupelor. Aceste vor intra in oraș pe calea Mogoșoaei, care din acea zi va purta numele de *Calea Victoriei*, vor trece pe supt un măreț arc de triumf, care

detaliu care apropie rezolvarea exercițiului de perioada inițială a activității poetului la oficiosul *Timpul*.

§ 4. DATAREA TEXTULUI

În monografia *Opera lui Mihai Eminescu*, G. Călinescu susține că, „la un examen al scrierii și al altor elemente de datare, [exercițiul – n.n.] se arată a proveni din epoca Berlin–Iași”¹².

Totuși, ms. rom. BAR 2.276A, nescris pe jumătate, păstrează două datări relevante: 1</13> ianuarie 1880 pentru prima versiune a poemului elegiac *O, mamă...* [fol. 46r°] și 9/21 martie 1881 pentru o însemnare cu caracter autobiografic [fol. 69r°]. Spre deosebire de alte manuscrise miscelane, alcătuite din file sau din fascicule redactate în salturi, deci în răstimpuri diferite (ceea ce demonstrează spontaneitatea poetului, tipică actelor creatoare), caietul 2.276A este completat cu regularitate; așadar, acesta menține succesiunea cronologică a însemnărilor. Între cele două repere (temporale) menționate mai sus, numărăm 23 de file. Altfel spus, în caietul prezent, de-a lungul unui an (1880–1881), poetul scria circa 23 de file. Convențional, dacă în intervalul 1880–1881, sunt scrise fol. 46r°–69r°, atunci, pentru anii anteriori, vom obține următoarele segmente aproximative: fol. 1r°–23r° pentru 1878–1879 și fol. 23v°–45v° pentru 1879–1880. Potrivit acestei cronologizări artificiale, exercițiul de gramatică latină trebuie să fi fost rezolvat în cursul anului 1878 sau, mai exact, la începutul șederii poetului în București (aproximativ după 1/13 noiembrie 1877), ocupat cu activitatea de redactor la ziarul *Timpul* al Partidului Conservator. Această deducție infirmă categoric susținerea lui Călinescu.

Vecinătățile exercițiului manuscris oferă câteva indicii suplimentare de datare. La câteva file distanță, este înregistrată o serie de cuvinte-cheie referitoare la mediul cultural în care activa poetul. Eminescu își notase succesiv și laconic, cu un creion roșu și, mai târziu, cu unul negru, următoarele [fol. 13r°]:

se rădică la șosea, vor defila inaintea M.S. Domnitorului, in dreptul Teatrului, și vor merge până la Filaret, unde primăria le va oferi un prânz. «Romănul» speră că publicul capitalei va da acestei serbări o și mai mare strălucire prin participarea lui călduroasă și entusiastă” [*Curierul de Iassi*, № 110 (1878): (3)]. Așadar, caietul fabricat de Librăria universală „Leon Alcalay”, devenit ms. rom. BAR 2.266, a fost procurat de Eminescu cândva între 1/13 nov. 1877 și 8/20 oct. 1878.

¹² Călinescu, *Opere*, I (2016), 952.

||Claponulu||

[Noapte'a furtunoasă]

Barbierul diplomat

Titu? Hartenstein{}

Plevna! Afer Păpă

[...]

Vom analiza fiecare element al însemnării:

1° *Claponulu* („Claponul”) denotă o foiță populară umoristică editată de I.L. Caragiale (1852–1912) în cursul anului 1877, din care au apărut numai câteva numere¹³.

2° Comedia *Noapte'a furtunoasă* („O noapte furtunoasă”), scrisă de același Caragiale, are prima lectură în 12/25 noiembrie 1878 la aniversarea a 15 ani de activitate a Junimii, desfășurată la hotelul Binder din Iași¹⁴, iar prima reprezentație se petrece în 18/30 ianuarie 1879 la Teatrul Național din București¹⁵. Titlul din manuscris este redactat – în mod suspect – conform ortografiei pumnulene¹⁶.

3° *Barbierul diplomat* („Bărbierul diplomat”) este titlul sub care comedia *D-ale carnavalului* era cunoscută în epocă și sub care fusese anunțată reprezentația de către unele ziare¹⁷. Având în vedere că lucrarea a fost pusă

¹³ *Publicațiile periodice românești (Ziare, gazete, reviste)*, II: Catalog alfabetic (1907–1918) & Supliment (1790–1906), descriere bibliografică de George Baiculescu, Georgeta Răduică și Neonila Onofrei (București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969), 820: „Claponul. Foiță hazlie și populară. (București, 1877), (nr. 1–2, 4, 6). Apare când ese de sub tipar. 14 × 10. Nr. 10 bani. (Redactor: Ion Luca Caragiale) Typografia Curții”.

¹⁴ Cf. Iacob Negruzzi, *Amintiri din Junimea*, ediție îngrijită și prefațată de Ioana Părvulescu, Editura Humanitas, București, 2011), 201 & 260: „În anul 1879 [sic!], Maiorescu a venit cu șase alții deodată, între care cu I.L. Caragiale, care atunci a făcut întâia sa apariție în Junimea și spre marea noastră petrecere ne-a cetit așa de bine piesa sa *O noapte furtunoasă*, că ne-am tăvălit cu toții de răs”. Tot Negruzzi (2011, 260) stabilește că, „la 1877, Junimea s-a adunat iarăși la Ernest; *la 1878, la Binder, unde deodată au făcut intrare 6 amici din București* [s.n.]”.

¹⁵ I.L. Caragiale, *Opere*, III: *Teatru · Scrieri despre teatru · Versuri*, ediția a II-a, revăzută și adăugită de Stancu Ilin, Nicolae Bârna, Constantin Hârlav, Prefață de Eugen Simion, colecția „Opere fundamentale”, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2011, București, 1.087–1.090.

¹⁶ Cf. ms. rom. BAR 2.266, fol. 45r° [Sant'a Evangelia quea de la Iwann], unde poetul, probabil delectat, folosește acest sistem ortografic pentru transcrierea unui pasaj biblic.

¹⁷ *Telegraphul [Ediția de diminutiv]*, № 3.856 (1885): (2): „*La Tea(t)rul Național*, luminat de întâiași dată cu electricitate, va fi luni [8/20 aprilie 1885 – n.n., S.D.], întâia reprezentație a noiei comedii a d-lui I. Caragiale: *Bărbierul diplomat*”. Din publicistica lui Barbu Ștefănescu-Delavrancea, aflăm că: « M. Caragiale est infatigable. Il vient de terminer une

în scenă abia în 1885, este puțin probabil ca ideea arhetipală a acesteia să fi fost cunoscută lui Eminescu încă din 1878–1879. Se știe că piesa a fost compusă de Caragiale „în vederea obținerii unui premiu dramatic”¹⁸; prin urmare, actul creator nu putea fi anterior anului 1884. Mai mult, la data apariției comediei, poetul nu mai avea acces la cele 44 de manuscrise ale sale. Așadar, este mai plauzibil ca mențiunea să trimită la traducerea lui Caragiale din *Une camaraderie* de Eugène Scribe (1791–1861), realizată în aceeași vreme cu *O noapte furtunoasă*¹⁹.

4° *Titu* este, evident, Titu Maiorescu (1840–1917), iar *Hartenstein* trebuie să fie Gustav Hartenstein (1808–1890), editor al operelor complete ale lui Johann Friedrich Herbart (1776–1841) sau ale lui Immanuel Kant (1724–1804) și filosof german de orientare herbartiană. Având în vedere semnul întrebării adăugat imediat după hipocoristic, înțelegem că autenticitatea ideilor filosofice ale liderului Junimii este contestată în privat de poet. Eminescu a observat în intimitatea lecturilor sale că între observațiile filosofice ale lui Maiorescu și cele ale lui Hartenstein există un raport de identitate frapant.

5° *Plevna! Afer Păpă* sugerează entuziasmul lui Eminescu cu privire la victoria românilor în Bătălia de la Plevna, conflict militar care s-a încheiat la 28 noiembrie/10 decembrie 1877 prin capitularea armatei otomane.

Mai adăugăm că, pe aceeași filă, sunt însemnate câteva replici dialectale atribuite lui Ioan Slavici (1848–1925), autor care, pentru Eminescu, era acel *fratye gye gynkolo*, adică de peste munți, deci din Ardeal. Tot aici, este pomenit și bucovineanul Alexandru Chibici-Râvneanu (1849–1917), amic apropiat al poetului (mai ales) în vremea punerii acestuia sub interdicție

nouvelle comédie de mœurs sous le titre *D-ale... carnavalului*, mais on dit qu'elle serra jouée sous le titre: *Bărbierul diplomat* » [„D. Caragiale este neobosit. El va termina o nouă comedie de moravuri sub titlul *D-ale... carnavalului*, dar se spune că aceasta va fi jucată sub titlul *Bărbierul diplomat*” – tr.m., S.D.] [Barbu Ștefănescu-Delavrancea, « *Courrier des théâtres* » („Curierul de teatru”) in: *Opere*, V, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și variante, glosar și bibliografie de Emilia Șt. Milicescu (București: Editura pentru literatură, 1969), (136)].

¹⁸ Caragiale, *Opere*, VI (1939), XXII: „Printr-o nouă antdatare, din cronologia pieselor sale, pe care și-a făcut-o autorul în 1898, «D'ale Carnavalului» cată să ne fie înfățișată ca redactată în anul 1881. Nu vom putea primi această aserțiune, deoarece este de toată evidența că I.L. Caragiale a scris piesa anume în vederea obținerii unui premiu dramatic”.

¹⁹ Mihai Eminescu, *Opere*, V: Teatru, ediție critică, note și variante de Aurelia Rusu (București: Minerva, 1979), (653). Este oferită o transcriere a fragmentului, însă cu lecțiuni eronate. Comentariile pe marginea acestuia rămân însă utile.

judecătorească. Prin faptul că, în manuscrisul prezent, sunt menționați direct sau indirect Caragiale, Slavici și Maiorescu, înțelegem că secțiunea de la fol. 1r^o la 23r^o trebuie să fi fost scrisă în vremea colaborării acestora la organul *Timpul*.

Toate trimiterile analizate ne obligă să limităm datarea primei părți de manuscris la intervalul 1878–1879, rezultat care concordă cu dispunerea cronologică strict convențională explicată mai sus.

Dacă vom lua în considerare relația dintre exercițiu și traduceri din Homer deja pomenite, atunci cel mai sigur rezultat va fi anul 1878. Perpessicius afirma că „atât traducerea [...] din *Iliada*, cât și aceea din *Odiseea* se situează ca timp în epoca exercițiilor parodistice, pentru Junimea, cca 1877, Iași. Ele sunt ca și concomitente cu *Prescurtare din Odiseea*, dovadă însăși situația topografică a celor două texte”²⁰. Respectiva parodie a Odiseei este construită pe marginea evenimentelor de după demiterea guvernului condus de Lascăr Catargiu (30 martie/11 aprilie 1876). Așa cum același Perpessicius observase, versul *In rotitoarea plinire de vremi trei ani se trecură*²¹, citit la nivel strict istoric ori cronologic, ar lăsa de înțeles că poemul a fost scris la „trei ani socotiți de la plecarea din guvern” sau la „trei ani de la darea în judecată” a poetului²². Așadar, compunerea parodiei trebuie datată în 1879, iar exercițiul de latină, cu cel mult un an înainte.

§ 5. SURSA EXERCITIULUI DE TRADUCERE ÎN LATINĂ

G. Călinescu susținea fără o argumentare prealabilă că, „în caietele lui [ale poetului – n.n.], dăm de exerciții de gramatică latină *după manuale germane* [s.n.]”²³. Notele anexate corpusului *Fragmentarium* din ediția Perpessicius au confirmat în cele din urmă această aserțiune²⁴. Am presupus la rândul nostru că manualul consultat de Eminescu pentru studiul limbii

²⁰ Eminescu, *Opere*, V (1958), 597.

²¹ Ms. rom. BAR 2.256, fol. 50v^o.

²² Eminescu, *Opere*, V (1958), 597.

²³ Călinescu, *Opere*, I (2016), 952.

²⁴ Mihai Eminescu, *Opere*, XIV: Traduceri filosofice, istorice și științifice. Hurmuzaki · Rotscher · Kant · Leskien · Bopp · Articole și excerpte, introd. Alexandru Oprea (București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1983), 55: „Majoritatea covârșitoare a traducerilor lui Eminescu sunt din germană și, alături de textele redactate în germană, ele sunt cel mai bun document privitor la gradul cunoașterii limbii germane de către poet”.

latine trebuie să fi fost dedicat publicului cititor germanofon, categorie din care, după cum bine se știe, însuși poetul făcea parte.

Identificarea volumului se fundamentează pe mențiuni sau pe trimiteri bibliografice regăsite în maculatoarele scriitorului. Fila de manuscris vizată nu cuprinde însemnări marginale revelatoare, iar sondarea proximităților nu a devoalat alte indicii. În schimb, textul autobiografic „Suveniri din copilărie”, referitor la perioada studiilor gimnaziale în Cernăuți (1858–1863), păstrează o trimitere vagă către „Gramatica lui Ollendorff”²⁵, metodă de studiu revoluționară și intuitivă, bazată pe principiul că o limbă străină va fi asimilată eficient dacă va fi predată în felul în care un copil își deprinde limba maternă²⁶. „*Die Ollendorff-Methode*“ sau « *la méthode Ollendorff* » se bucura în secolul al XIX-lea de o considerabilă popularitate²⁷ și a influențat puternic următoarele lucrări similare. Deși generică și, în aparență, neglijabilă, trimiterea bibliografică s-a dovedit în cele din urmă deosebit de utilă în identificarea sursei exercițiului de gramatică latină.

Opera eminesciană cuprinde un număr infim de mențiuni privitoare la gramaticianul și lingvistul german Heinrich Gottfried (Henri Godefroy) [H.G.] Ollendorff (1803–1865). Cu excepția notei autobiografice sus-amintite, numele savantului mai este indicat într-un conspect bibliografic din perioada studiilor vieneze²⁸. Interesat de ultimele publicații literare, Eminescu fișează anunțurile din revista *Familia* privitoare la două lucrări în curs de apariție²⁹:

²⁵ Ms. rom. BAR 2.291, fol. 35v°.

²⁶ Jacques Kahn, “Ollendorff, Henri” in Isidore Singer (ed.), *The Jewish Encyclopedia*, IX (Morawczyk–Philippson) (New York–London: Funk & Wagnalls Company, 1905), 395: “This method is based on the principle that a foreign language should be taught in the same way in which a child learns to speak its mother tongue” [„Această metodă se bazează pe principiul că o limbă străină trebuie predată în același mod în care un copil învață să vorbească limba maternă” – tr.n.].

²⁷ Eminescu, *Opere*, XV (1993), 864: „H.G. Ollendorff era cunoscut prin manualele sale *Neue Methode*, în care arată că se puteau învăța limbile moderne în șase luni («in sechs Monaten eine Sprache lesen [sic! | recte: lernen – n.n.]»). Sunt întocmite asemenea manuale pentru germană, franceză, rusă și alte limbi, iar cel pentru greacă este tradus și în românește”.

²⁸ Ms. rom. BAR 2.285, fol. 71r°.

²⁹ Cf. „Literatura și arte” [§ Gramatica română în limbă ungară | § Dlu V.A. Urechia], *Familia*, № 40 (1871): 478: „✱ (Gramatica română în limbă ungară.) Dlu Andreiu Cosma publică prenumeratiune la o gramatică română teoretică și practică, compusă de dsa după metoda lui Ahn și Ollendorff în limbă ungară. Prețului unui exemplar 1 fl. Cartea va eși până în finea anului. Bani sunt a se trimite la autorul în Zilah. [...] ✱ (Dlu

S'au pus sub tiparu:

Gramatică română teoretică și practica compusă după metoda lui Ahn [Franz Ahn (1796–1865), lingvist și profesor german – n.n.] și Ollendorff [s.n.] în limba ungurească de Andreiu Cosma. Prețul de prenumarare 1 fl<orint>{.} v<alută>{.}< }a<ustriacă>. Bani sunt a se trimite la autorul în Zilah [Zalău – n.n.].

Vornicul Buciocu Dramă în 5 acte de V.A. Urechia

Examinarea manualelor de latină elaborate după metoda lui Ollendorff de-a lungul secolului al XIX-lea a revelat, în cele din urmă, sursa căutată – este vorba de lucrarea lui Georg Traut, intitulată *Vollständiges Lehrgebäude der lateinischen Sprache* [Curs integral de limbă latină], publicată în 1868 la editura lui Carl Jügel din Frankfurt pe Main prin colecția *Dr. H.G. Ollendorff's Methode* [Metoda dlui dr. H.G. Ollendorff]. Gramatica include și un volum cu soluții la exercițiile propuse, *Schlüssel zu dem vollständigen Lehrgebäude der lateinischen Sprache* [Cheia cursului integral de limbă latină], tipărit în aceleași condiții. Ediția citată nu este însă originală – legea franceză a drepturilor de autor, care putea proteja paternitatea metodei numai într-un spațiu limitat, nu era aplicabilă și în Confederația Germană de Nord, stat care integra atunci orașul Frankfurt³⁰. Prin urmare, titlurile publicate la editura lui Karl Jügel nu au fost niciodată autorizate științific de lingvistul Ollendorff. Altfel spus, manualul de gramatică latină consultat de Eminescu pe la 1878 nu constituie decât o adaptare specioasă și nelegitimă a metodei amintite.

În legătură cu numitul Georg Traut, aproape că nu se găsesc date biografice în resursele livrestii. Pagina de gardă a manualului de latină informează că individul era „Verfasser des Griechischen Verbalformen-Lexikons, fowie der Franzöfischen Elementar-Grammatik nach Ollendorff's Methode 7c.“, adică „autor al «Lexiconului formelor verbale grecești», precum și al

V. A. Urechia) a pus sub tipariu pentru o editiune de lusu pies'a sa intitulată: «Vorniculu Buciocu».

³⁰ Kahn, “Ollendorff”, 395: “As soon as it appeared Ollendorff's ‘Méthode’ was pirated at Frankfort-on-the-Main, where it was not protected by copyright, and his system was generally followed” [„De îndată ce a apărut, «metoda» lui Ollendorff a fost reprodusă și comercializată ilegal în Frankfurt pe Main, unde nu era protejată de drepturi de autor, astfel că sistemul său a fost de regulă urmat” – tr.n.].

«Gramaticii elementare a limbii franceze după metoda Ollendorff» etc.”, formulă care nu oferă decât o seamă de repere bibliografice. *Introducerea manualului* („Einleitung“) este semnată în noiembrie 1867 la Gießen, detaliu care ne poate îndemna să credem că acest Georg Traut a fost profesor în orașul universitar menționat mai sus. Reclamele care anunțau în presa germană apariția noilor volume din colecția Ollendorff îi atribuie autorului titlul de „Dr. phil.“ (*doctor philosophiæ*), adică doctor în științele umaniste. De reținut că Traut era un colaborator dedicat al colecției Ollendorff, întrucât o parte a anunțurilor privitoare la programul editorial și la noile apariții din cadrul seriei sunt redactate și semnate de acesta („Dargestellt von Dr. Georg Traut in Gießen“)³¹. Aceste reclame informează totodată că, la 1858–1859, cursul de gramatică latină se afla sub tipar („unter der Presse“), dar și că, spre sfârșitul anului (1859–1860), cartea trebuia să apară³². Totuși, ca urmare a unor tergiversări, aceasta a apărut abia în 7 sau în 8 ianuarie 1868 (în orice caz, cu puțin timp înainte de 9 ianuarie 1868), după cum informează periodicul *Neueste Nachrichten aus dem Gebiete der Politik*. Fiecare exemplar era legat în copertă originală și costa 1 taler și 27 de groși sau 3 florini și 18 creițari³³.

§ 6. COLAȚIONAREA TEXTULUI EMINESCIAN

Expunem în continuare trei texte de referință pentru investigația de față: A. Rezolvarea eminesciană a exercițiului de gramatică latină; B. Exercițiul original; C. Soluția recomandată a exercițiului; urmate de comentarii asupra relațiilor dintre acestea.

³¹ *Allgemeine Zeitung*, Beilage zu № 94 [Supliment la № 94] (1858): 1.503; *Fremden-Blatt*, Erste Beilage zu № 240 [Primul supliment la № 240] (1858): <11>; *Schwäbischer Merkur*, № 228 (1859): 1.521.

³² *Frankfurter Journal*, № 264 (1859): <8>; *id.*, № 267 (1859): <4>; *Süddeutsche Zeitung*, № 5 (1859): <4>.

³³ *Neueste Nachrichten aus dem Gebiete der Politik*, № 9 (1868): <140>: „In Carl Jügels Verlag in Frankfurt a.M. ist foeben erschienen: | Dr. H.G. Ollendorff's | Neue Methode eine Sprache in kürzester Zeit zu erlernen. | Vollständiges Lehrgebäude der lateinischen Sprache. | nach einem durchaus neuen und selbstständigen Plane ausgearbeitet | von Georg Traut, | Verfasser des Griechischen Verbalformen-Lexikons, sowie der Französischen Elementar- | grammatik nach Ollendorff's Methode c. | Erste bis drei und neunzigste Lehrstufe. | Bogen in 8°, dauerhaft gebunden. Preis Rthlr. 1. 27 Sgr. oder fl. 3. 18 kr. rhein.“

Adăugăm aici, pentru a ușura lectura, câteva lămuriri asupra aparatului critic utilizat în editarea filei de manuscris:

1° Între < > (paranteze unghiulare), sunt notate completările noastre, efectuate pentru a corecta inadvertențele lui Eminescu.

2° Prin { } (acolade), eliminăm pasajele superflue ca urmare a unei/unor îndreptări anterioare (fie semnalate de noi, fie executate de poet) sau din cauza neconcordanței cu ansamblul profilului textual.

3° În fine, secvențele izolate prin ¶ ¶ (croșete duble) au fost suprimate de însuși Eminescu.

Variantele, așezate sub textul de bază/primar, sunt organizate în două grupe, despărțite printr-un rând alb, după cum urmează:

1° La nivelul superior, sunt indicate prin caractere aldine fracțiunile vizate din textul de bază, iar în dreapta lor, sunt inserate note privitoare la redactarea în manuscris a structurii citate și, implicit, la reconstituirea versiunilor anterioare. În situația în care, la nivelul unui șir din textul primar, există mai multe prezențe ale unui cuvânt, pentru acuratețe, va fi semnalat – sub forma unui exponent (superscript) încadrat de paranteze pătrate – numărul ocurenței analizate {e.g. **est**^[2]}.

2° La nivelul inferior, sunt date nemijlocit, gata adaptate, variantele observate.

3° Numărul rândului din textul de bază la care se face trimiterea este precizat de la bun început, înaintea conținutului fiecărei variante.

Alte abrevieri întrebuințate: *cf.* = latinescul *confer* („compară”) | *v.* = latinescul *versus* („rând” / „vers”).

A. Rezolvarea eminesciană a exercițiului de gramatică latină

{ms. rom. BAR 2.276A, fol. 2v^o}

Ubi est pater? – Hic. – Ubi est mater(?)}. – Illic(.) – Ubi est frater? – Hic. (-) Ubi est soror? – Illic. – Ubi est pater? – Hic est pater. – Ubi est frater(?)}. – Illic est frater. – Ubi est mater? – Hic est mater. – Ubi est soror(?)}. – Illic est soror. – Ubi est pater? – Hic est. – Quid agit pater? – Pater scribit. – Quid agit mater? – Mater legit. (-) Quid agit frater? – Frater scribit. (-) Quid agit soror? (-) Soror legit(.) (-) Quid agit pater? (-) Scribit. – Quid agit mater? – Legit(.) – Quid agit frater? (-) Scribit.

- 5 <-> Quid agit foror? <-> Legit. <-> Quis scribit? <-> Pater scribit. <-> Quis legit? <-> Mater legit. – Ubi est pastor? – Hic est pastor. – Quis est pastor? <-> Hector est pastor. – Quid est Hector? <-> Hector est pastor{.}{?} – Ubi est Pictor? – Hic est Pictor. <-> Quid agit Pictor? – Pictor legit. – Ubi est Hector? – Illic est Hector{.}{?} – Quid agit Hector? – Hector scribit{.}{?} <-> Quid agit mulier? – Mulier legit. – Quid est Pictor? – Est pastor. <-> Ubi est Pictor? <-> Illic est{.} – Quid agit Pictor? <-> [[Legit.]] Scribit. <-> Quid est Hector? <-> Est pastor. – Ubi est Hector{?}{.} – Illic est{.} <-> Quid agit Hector? <-> Legit. <-> Ubi est mulier? – Hic est. <-> Quid agit mulier? <-> Scribit. <-> Ubi est Pictor? <-> Illic. <-> Quid agit? <-> Scribit. <-> Ubi est Hector? <-> Hic. <-> Quid agit? <-> Legit. <-> Quid est Pictor{?}{.} – Pastor.

6. **est**^[2] – modificat din echivalentul românesc „este”, variantă inadvertentă, cauzată de similitudinea celor două forme verbale 9. **Pictor**^[1] – modificat din coruptela „fr”, segment grafic al substantivului „fr<ater>”, rămas la stadiu de intenție (cf. v. 11) || **Legit.** – verbul este barat printr-o linie orizontală, iar punctul, printr-o linie oblică, ambele anulări fiind notate cu cerneală neagră imediat după redactarea textului inițial; Eminescu însemnează „Legit.”, ca mai apoi să anuleze această versiune pentru a așterne enunțul corect („Scribit.”) 11. **Pictor** – transformat din grafia eronată „fr”, inițiativă de scriere a cuvântului „fr<ater>”, suprimată imediat (cf. v. 9)

6. Hic este pastor. 9. Quid est fr<ater>? 11. Ubi est fr<ater>?

B. Exercițiul original

{Georg Traut, *Vollständiges Lehrgebäude der lateinischen Sprache* [Curs integral de limbă latină], colecția „Dr. H.G. Ollendorff’s Methode“ [Metoda dlui dr. H.G. Ollendorff] (Frankfurt am Main: Carl Jügel’s Verlag, 1868), 2–3}

1. Aufgabe.

- 5 Wo ist [der] Vater? – Hier. – Wo ist [die] Mutter? – Dort. – Wo ist [der] Bruder? – Hier. – Wo ist [die] Schwester? – Dort. – Wo ist [der] Vater? – Hier ist [der] Vater. – Wo ist der Bruder? – Dort ist [der] Bruder. – Wo ist [die] Mutter? – Hier ist [die] Mutter. – Wo ist [die] Schwester? – Dort ist [die] Schwester. – Wo ist [der] Vater? – Hier ist [er]. – Wo ist [die] Mutter? – Dort ist [sie]. – Wo ist [die] Schwester? – Hier ist [sie]. – Wo ist [der]

Bruder? – Dort ist [er]. – Was thut [der] Vater? – [Der] Vater schreibt.
 – Was thut [die] Mutter? – [Die] Mutter lieft. – Was thut [der] Bruder? –
 [Der] Bruder schreibt. – Was thut [die] Schwester? – [Die] Schwester lieft.
 – Was thut [der] Vater? – [Er] schreibt. – Was thut [die] Mutter? – [Sie]
 lieft. – Was thut [der] Bruder? – [Er] schreibt. – Was thut [die] Schwester?
 10 – [Sie] lieft. – Wer schreibt? – [Der] Vater schreibt. – Wer lieft? – [Die]
 Mutter lieft. – Wo ist [der] Hirte? – Hier ist [der] Hirte. – Wer ist [der]
 Hirte? – Der Hirte ist Pictor. – Was ist Hector? – Hector ist ein Hirte. –
 Wo ist Pictor? – Hier ist Pictor. – Was thut Pictor? – Pictor lieft. – Wo ist
 Hector? – Dort ist Hector. – Was thut Hector? – Hector schreibt. – Wo ist
 [die] Frau? – Hier ist [die] Frau. – Was thut [die] Frau? – [Die] Frau lieft. –
 15 Was ist Pictor? – [Er] ist [ein] Hirte. – Wo ist Pictor? – Dort ist [er]. – Was
 thut Pictor? – [Er] schreibt. – Was ist Hector? – Er ist [ein] Hirte. – Wo ist
 Hector? – Hier ist [er]. – Was thut Hector? – [Er] lieft. – Wo ist [die] Frau?
 – Hier ist [sie]. – Was thut [die] Frau? – [Sie] schreibt. – Wo ist Pictor? –
 Dort. – Was thut [er]? – [Er] schreibt. – Wo ist Hector? – Hier. – Was thut
 [er]? – [Er] lieft. – Was ist Pictor? – [Ein] Hirte.

C. Soluția recomandată a exercițiului

{Georg Traut, *Schlüssel zu dem vollständigen Lehrgebäude der lateinischen Sprache* [Cheia cursului integral de limbă latină], colecția „Dr. H.G. Ollendorff's Methode“ [Metoda dlui dr. H.G. Ollendorff] (Frankfurt am Main: Carl Jügel's Verlag, 1868), 1–2}

1.

Ubi est pater? – Hic. – Ubi est mater? – Illic. – Ubi est frater? – Hic.
 – Ubi est soror? – Illic. – Ubi est pater? – Hic est pater. – Ubi est frater? –
 5 Illic est frater. – Ubi est mater? – Hic est mater. – Ubi est soror? – Illic est
 soror. – Ubi est pater? – Hic est. – Ubi est mater? – Illic est. – Ubi est soror?
 – Hic est. – Ubi est frater? – Illic est. – Quid agit pater? – Pater scribit. –
 Quid agit mater? – Mater legit. – Quid agit frater? – Frater scribit. – Quid
 agit soror? – Soror legit. – Quid agit pater? – Scribit. – Quid agit mater?
 – Legit. – Quid agit frater? – Scribit. – Quid agit soror? – Legit. – Quis scribit?
 – Pater scribit. – Quis legit? – Mater legit. – Ubi est pastor? – Hic est
 10 pastor. – Quis est pastor? – Pastor est Pictor. – Quid est Hector? – Hector
 est pastor. – Ubi est Pictor? – Hic est Pictor. – Quid agit Pictor? – Pictor

legit. – Ubi est Hector? – Illic est Hector. – Quid agit Hector? – Hector scribit. – Ubi est mulier? – Hic est mulier. – Quid agit mulier? – Mulier legit. – Quid est Pictor? – Est pastor. – Ubi est Pictor? – Illic est. – Quid agit Pictor? – Scribit. – Quid est Hector? – Est pastor. – Ubi est Hector? – Hic est. – Quid agit Hector? – Legit. – Ubi est mulier? – Hic est. – Quid agit mulier? – Scribit. – Ubi est Pictor? – Illic. – Quid agit? – Scribit. – Ubi est Hector? – Hic. – Quid agit? – Legit. – Quid est Pictor? – Pastor.

Comentarii

Circumstanțele în care autodidactul Eminescu a demarat asimilarea organizată a latinei nu pot fi reconstituite decât parțial. După cum am apreciat anterior în funcție de amănuntele grafice, traducerea a fost scrisă ardent și, într-o anumită măsură, cu neglijență. Textul pare a fi așternut noaptea, într-un moment de extenuare a lui Eminescu. Poetul a rezolvat numai primul exercițiu din totalul de 93 ale culegerii menționate, fără să emendeze ulterior ceea ce a așternut pe hârtie. De vreme ce nu a confruntat traducerea proprie cu cea recomandată de Traut, înțelegem că proiectul de studiu a fost abandonat foarte repede, înainte de a recapitula integral cunoștințele de bază. În plus, pe lângă eroarea iterată de scriere a unui nume propriu (coruptela *frater* pentru *Pictor*), colaționarea textului eminescian atât cu originalul german, cât și cu echivalarea corectă în latină a dezvăluit inadvertențe suplimentare, dincolo de cele admisibile. Judecat global, profilul grafic impune același scenariu, potrivit căruia Eminescu, obosit fiind, își pierde interesul față de studiul gramaticii latine nu mult după manifestarea inițiativei. Acest prim exercițiu, ce se dovedește extrem de accesibil, trebuie să-l fi deziluzionat pe scriitor, care, judecând după manuscrise, căuta metoda optimă pentru înfăptuirea proiectului său. Parcurgerea cu tenacitate și cu încordare a manualului lui Georg Traut era incompatibilă cu pluralitatea intereselor livești eminesciene.

Pentru a evidenția omisiunile traducerii eminesciene, tipărim mai jos un tabel sinoptic al celor trei versiuni amintite:

Nº curent	Georg Traut (germană)	Georg Traut (latină)	Mihai Eminescu (latină)
1.	Wo ist der Vater?	Ubi est pater?	Ubi est pater?
2.	Hier.	Hic.	Hic.
3.	Wo ist die Mutter?	Ubi est mater?	Ubi est mater?
4.	Dort.	Illic.	Illic.
5.	Wo ist der Bruder?	Ubi est frater?	Ubi est frater?
6.	Hier.	Hic.	Hic.
7.	Wo ist die Schwester?	Ubi est soror?	Ubi est soror?
8.	Dort.	Illic.	Illic.
9.	Wo ist der Vater?	Ubi est pater?	Ubi est pater?
10.	Hier ist der Vater.	Hic est pater.	Hic est pater.
11.	Wo ist der Bruder?	Ubi est frater?	Ubi est frater?
12.	Dort ist der Bruder.	Illic est frater.	Illic est frater.
13.	Wo ist die Mutter?	Ubi est mater?	Ubi est mater?
14.	Hier ist die Mutter.	Hic est mater.	Hic est mater.
15.	Wo ist die Schwester?	Ubi est soror?	Ubi est soror?
16.	Dort ist die Schwester.	Illic est soror.	Illic est soror.
17.	Wo ist der Vater?	Ubi est pater?	Ubi est pater?
18.	Hier ist er.	Hic est.	Hic est.
19.	Wo ist die Mutter?	Ubi est mater?	—
20.	Dort ist sie.	Illic est.	—
21.	Wo ist die Schwester?	Ubi est soror?	—
22.	Hier ist sie.	Hic est.	—
23.	Wo ist der Bruder?	Ubi est frater?	—
24.	Dort ist er.	Illic est.	—
25.	Was thut der Vater?	Quid agit pater?	Quid agit pater?
26.	Der Vater schreibt.	Pater scribit.	Pater scribit.
27.	Was thut die Mutter?	Quid agit mater?	Quid agit mater?
28.	Die Mutter liest.	Mater legit.	Mater legit.
29.	Was thut der Bruder?	Quid agit frater?	Quid agit frater?
30.	Der Bruder schreibt.	Frater scribit.	Frater scribit.
31.	Was thut die Schwester?	Quid agit soror?	Quid agit soror?
32.	Die Schwester liest.	Soror legit.	Soror legit.
33.	Was thut der Vater?	Quid agit pater?	Quid agit pater?
34.	Er schreibt.	Scribit.	Scribit.
35.	Was thut die Mutter?	Quid agit mater?	Quid agit mater?
36.	Sie liest.	Legit.	Legit.
37.	Was thut der Bruder?	Quid agit frater?	Quid agit frater?
38.	Er schreibt.	Scribit.	Scribit.
39.	Was thut die Schwester?	Quid agit soror?	Quid agit soror?

Nº curent	Georg Traut (germană)	Georg Traut (latină)	Mihai Eminescu (latină)
40.	Sie liest.	Legit.	Legit.
41.	Wer schreibt?	Quis scribit?	Quis scribit?
42.	Der Vater schreibt.	Pater scribit.	Pater scribit.
43.	Wer liest?	Quis legit?	Quis legit?
44.	Die Mutter liest.	Mater legit.	Mater legit.
45.	Wo ist der Hirte?	Ubi est pastor?	Ubi est pastor?
46.	Hier ist der Hirte.	Hic est pastor.	Hic est pastor.
47.	Wer ist der Hirte?	Quis est pastor?	Quis est pastor?
48.	Der Hirte ist Piktör.	<i>Pastor est Pictor.</i>	<i>Hector est pastor.</i>
49.	Was ist Hektor?	Quid est Hector?	Quid est Hector?
50.	Hektor ist ein Hirte.	Hector est pastor.	Hector est pastor.
51.	Wo ist Piktör?	Ubi est Pictor?	Ubi est Pictor?
52.	Hier ist Piktör.	Hic est Pictor.	Hic est Pictor.
53.	Was thut Piktör?	Quid agit Pictor?	Quid agit Pictor?
54.	Piktör liest.	Pictor legit.	Pictor legit.
55.	Wo ist Hektor?	Ubi est Hector?	Ubi est Hector?
56.	Dort ist Hektor.	Illic est Hector.	Illic est Hector.
57.	Was thut Hektor?	Quid agit Hector?	Quid agit Hector?
58.	Hektor schreibt.	Hector scribit.	Hector scribit.
59.	Wo ist die Frau?	Ubi est mulier?	—
60.	Hier ist die Frau.	Hic est mulier.	—
61.	Was thut die Frau?	Quid agit mulier?	Quid agit mulier?
62.	Die Frau liest.	Mulier legit.	Mulier legit.
63.	Was ist Piktör?	Quid est Pictor?	Quid est Pictor?
64.	Er ist ein Hirte.	Est pastor.	Est pastor.
65.	Wo ist Piktör?	Ubi est Pictor?	Ubi est Pictor?
66.	Dort ist er.	Illic est.	Illic est.
67.	Was thut Piktör?	Quid agit Pictor?	Quid agit Pictor?
68.	Er schreibt.	Scribit.	(1) Legit. → (2) Scribit.
69.	Was ist Hektor?	Quid est Hector?	Quid est Hector?
70.	Er ist ein Hirte.	Est pastor.	Est pastor.
71.	Wo ist Hektor?	Ubi est Hector?	Ubi est Hector?
72.	Hier ist er.	<i>Hic est.</i>	<i>Illic est.</i>
73.	Was thut Hektor?	Quid agit Hector?	Quid agit Hector?
74.	Er liest.	Legit.	Legit.
75.	Wo ist die Frau?	Ubi est mulier?	Ubi est mulier?
76.	Hier ist sie.	Hic est.	Hic est.
77.	Was thut die Frau?	Quid agit mulier?	Quid agit mulier?
78.	Sie schreibt.	Scribit.	Scribit.

Nº curent	Georg Traut (germană)	Georg Traut (latină)	Mihai Eminescu (latină)
79.	Wo ist Piktör?	Ubi est Pictör?	Ubi est Pictör?
80.	Dort.	Illic.	Illic.
81.	Was thut er?	Quid agit?	Quid agit?
82.	Er schreibt.	Scribit.	Scribit.
83.	Wo ist Hektor?	Ubi est Hector?	Ubi est Hector?
84.	Hier.	Hic.	Hic.
85.	Was thut er?	Quid agit?	Quid agit?
86.	Er liest.	Legit.	Legit.
87.	Was ist Piktör?	Quid est Pictör?	Quid est Pictör?
88.	Ein Hirte.	Pastor.	Pastor.

După cum se poate ușor constata, rezolvarea lui Eminescu suferă câteva neajunsuri (*lapsus calami*). Poetul trece cu vederea opt enunțuri (Nº 19–24, 59, 60), transcrie eronat anumite cuvinte (mai întâi, *Hector* pentru *Hirte*, iar apoi, *pastor* pentru *Piktör*) și echivalează uneori prin antonim (*illic* pentru *hier*).

Deși nu avem nicio probă documentară care să poată susține lectura eminesciană a teoriei gramaticale conexe, publicăm mai jos *in extenso* conținutul primei lecții de gramatică latină, însoțit de traducerea pasajelor semnificative în germană {Georg Traut, *Vollständiges Lehrgebäude der lateinischen Sprache* [Curs integral de limbă latină], colecția „Dr. H.G. Ollendorff’s Methode“ [Metoda dlui dr. H.G. Ollendorff] (Frankfurt am Main: Carl Jügel’s Verlag, 1868), 1–2}:

Erste Lehrstufe³⁴. – Gradus disciplinæ primus.

A.

(Der, ein) Vater.	Pătër.
(Die, eine) Mutter.	Mătër.
(Der, ein) Bruder.	Frătër.
(Die, eine) Schwester.	Sörör.
(Die, eine) Frau.	Mülîer.
(Der, ein) Hirte.	Pastör.
Piktör. – Hektor.	Pictör. – Hectör. (Eigennamen ³⁵ {.})
Wer? – Was?	Quis? – Quid?

³⁴ Prima unitate de învățare [tr.n.].

³⁵ Substantive proprii (*nōmina propria*) [tr.n.].

Wo?	Ūbī?
Hier.	Hīc.
Dort.	Illic.
Ift.	Est.
Was ift Piktor?	Quid est Pictor?
Piktor ift ein Hirte.	Pictor est pastor.
Wo ift der Vater?	Ubi est pater?
Hier ift der Vater.	Hic est pater.
Wo ift die Mutter?	Ubi est mater?
Dort ift die Mutter.	Illic est mater.

I. Die lateinische Sprache hat keinen Artikel (Bestimmwort) weder den deutenden (bestimmten) noch den zählenden (unbestimmten). Daher wird weder „der, die, das“, noch „einer (ein), eine, eines (ein)“ übersetzt³⁶.

Wer schreibt?	Quis scribit?
Der Vater schreibt.	Pater scribit.
Wer lief't?	Quis legit?
Die Mutter lief't.	Mater legit.
Was thut der Bruder?	Quid agit frater?
Er schreibt.	Scribit.
Was thut die Schwester?	Quid agit soror?
Sie lief't.	Legit.
Wo ift der Hirte?	Ubi est pastor?
Dort ift er.	Illic est.
Wo ift die Frau?	Ubi est mulier?
Hier ift fie.	Hic est.

II. Die Er-Person (besprochene, dritte P{erson}{.}), für welche das Lateinische kein Fürwort hat, wird durch die bloße Endung bezeichnet³⁷.

(Er, fie) schreibt.	Scribit.
(Er, fie) lief't.	Legit.
(Er, fie) thut.	Agit.

III. In leg-i-t, scrib-i-t, ag-i-t, lief-e-t, schreib-e-t, thu-e-t ift leg-, scrib-, ag- im Lateinischen, wie lief'-, schreib-, thu- im Deutschen der Stamm, t (t) die Endung

³⁶ Limba latină nu are articol, nici pe cel hotărât și nici pe cel nehotărât. Prin urmare, nici *der, die, das* și nici *einer (ein), eine, eines (ein)* nu se traduc [tr.n.].

³⁷ Pronumele de persoana a III-a, pentru care latina nu are echivalent, sunt indicate prin desinența formei verbale [tr.n.].

der Er-Perfon im Lateinifchen und Deutfchen und ĩ im Lateinifchen wie e im Deutfchen der Bindevokal, mit welchem t (t) dem Stamme angefügt wird³⁸.

Stamm{.} ³⁹	Bindev {okal}{.} ⁴⁰	End(ung){.} der Er-Perfon{.} ⁴¹	Stamm{.} ³⁵	Bindev {okal}{.} ³⁶	End(ung) {.} der Er-Perfon{.} ³⁷
Schreib-	e	t	Scrib-	i	t
Lief-	e	t	Leg-	i	t
Thu-	e	t	Ag-	i	t
If-	fehlt{.} ⁴²	t	Es-	ausgefall(en) {.} ⁴³	t

§ 7. CONCLUZII

Exercițiul eminescian, așa cum se prezintă, deschide calea către alte zone culturale frecventate de poet și lămurește în ce grad scriitorul era doritor (dacă nu, chiar avid) să întreprindă proiecte colosale, pătruns de caracterul totalizator și eclectic al unor asemenea țeluri. Deși înzestrat cu cele mai bune intenții și cu un spirit organizatoric bun, dar nu suficient de pătrunzător, Eminescu începe cu avânt studiul latinei și caută eficiența maximă ce poate fi integrată unui atare demers. Zvâcnirea unui nou început îl animă și îl definește în bună măsură, iar această trăsătură poate fi aplicată (cu prudență) la nivelul întregii opere. Cert este că fragmentarismul însemnării latinești nu trebuie să estompeze celelalte calități (literare) ale poetului Eminescu, ci trebuie să evidențieze cauzalitatea și corespondențele procesului creator veritabil. Textul dezvăluie, după cum am demonstrat, un scriitor studios, clocotind de proiecte filologice și angrenat voluntar într-o elaborare minuțioasă a acestor gânduri. Reușim astfel să îl observăm onest pe intelectualul Eminescu și să dezvăluim resursele bibliografice pe care le consulta în intimitate, la „masa lui de brad”, fără vreun folos material, dar cu pasiune.

³⁸ În formele verbale *leg-i-t*, *scrib-i-t*, *ag-i-t*, *lief-e-t*, *schreib-e-t* și *thu-e-t*, segmentele *leg-*, *scrib-* și *ag-* din limba latină sunt echivalente cu *lief'-*, *schreib-* și *thu-* din germană, constituind rădăcinile, *t* (*t*) reprezintă desinența persoanei a III-a, numărul singular, atât în latină, cât și în germană, iar lui *ĩ* din limba latină îi corespunde *e* în limba germană, fiind vocale de legătură care se atașază rădăcinilor [tr.n.].

³⁹ Rădăcină [tr.n.].

⁴⁰ Vocală de legătură [tr.n.].

⁴¹ Desinența persoanei a III-a, numărul singular [tr.n.].

⁴² {Vocala de legătură} lipsește [tr.n.].

⁴³ {Vocala de legătură este} suprimată [tr.n.].

Bibliografie

- „Literatura și arte” [§ Gramatica română în limbă ungară | § Dlu V.A. Urechia]. *Familia*, № 40 (1871).
- „Ședința de la 25 ianuarie 1902” [§ De la d-l T. Maiorescu...] in: *Analele Academiei Române*, seria a II-a, tomul XXIV (1901–1902. Partea administrativă și dezbaterile). București: Institutul de arte grafice „Carol Göbl”, 1901.
- Allgemeine Zeitung*, Beilage zu № 94 [Supliment la № 94] (1858).
- Caragiale, I.L. *Opere*, III: Teatru · Scrieri despre teatru · Versuri, ediția a II-a, revăzută și adăugită de Stancu Ilin, Nicolae Bârna, Constantin Hârlav, prefață de Eugen Simion, colecția „Opere fundamentale”. București: Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2011.
- Caragiale, I.L. *Opere*, VI: Teatru, ediție îngrijită de Șerban Cioculescu. București: Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1939.
- Călinescu, G., „Cultura lui Eminescu”. *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, № 1–2 (1956).
- Călinescu, G., *Opera lui Mihai Eminescu*, 2: Cultura. Descrierea operei. București: Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1935.
- Călinescu, G., *Opera lui Mihai Eminescu*, I. Chișinău: Hyperion, 1993.
- Călinescu, G., *Opere*, I: Viața lui Mihai Eminescu · Opera lui Mihai Eminescu (1), ediție critică de Nicolae Mecu, Ileana Mihăilă și Daciana Vlădoiu, introd. Eugen Simion, colecția „Opere fundamentale”. București: Fundația Națională pentru Știință și Artă · Muzeul Național al Literaturii Române, 2016.
- Curierul de Iasi*, № 110 (1878).
- Delavrancea, Barbu. *Opere*, V, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și variante, glosar și bibliografie de Emilia Șt. Milicescu. București: Editura pentru literatură, 1969.
- Eminescu, Mihai. *Opere*, V: Poezii postume. Anexe · Note și variante · Exerciții & moloz-Addenda & corrigenda · Apocrife · Mărturii · Indice, ediție critică îngrijită de Perpessicius. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958.
- Eminescu, Mihai. *Opere*, V: Teatru, ediție critică, note și variante de Aurelia Rusu. București: Minerva, 1979.
- Eminescu, Mihai. *Opere*, X: Fragmentarium, ediție îngrijită de Dimitrie Vatamaniuc. București: Național, 2011.
- Eminescu, Mihai. *Opere*, XIV: Traduceri filosofice, istorice și științifice. Hurmuzaki · Rotscher · Kant · Leskien · Bopp · Articole și excerpte, introd. Alexandru Oprea. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1983.
- Eminescu, Mihai. *Opere*, XV: Fragmentarium. Addenda ediției. București: Editura Academiei Române, 1993.
- Frankfurter Journal*, № 264 (1859).
- Frankfurter Journal*, № 267 (1859).
- Fremden-Blatt*, Erste Beilage zu [Primul supliment la № 240] № 240 (1858).
- Kahn, Jacques. “Ollendorff, Henri.” In Isidore Singer (ed.), *The Jewish Encyclopedia*, IX (Morawczyk–Philippson), 395. New York–London: Funk & Wagnalls Company, 1905.
- Manuscrisul românesc al Bibliotecii Academiei Române № 2.256.

- Manuscrisul românesc al Bibliotecii Academiei Române № 2.261.
 Manuscrisul românesc al Bibliotecii Academiei Române № 2.266.
 Manuscrisul românesc al Bibliotecii Academiei Române № 2.276A.
 Manuscrisul românesc al Bibliotecii Academiei Române № 2.285.
 Manuscrisul românesc al Bibliotecii Academiei Române № 2.291.
 Manuscrisul românesc al Bibliotecii Academiei Române № 2.308.
Monitorul Oficial, № 222 (1878).
 Naghiu, Iosif E. „Citate latinești în poezia lui Eminescu”. *Viața românească*, № 8–9 (1999).
 Negruzzi, Iacob. *Amintiri din Junimea*, ediție îngrijită și prefață de Ioana Pârvulescu.
 București: Humanitas, 2011.
Neueste Nachrichten aus dem Gebiete der Politik, № 9 (1868).
Publicațiile periodice românești (Ziare, gazete, reviste), II: Catalog alfabetic (1907–1918) & Supliment (1790–1906), descriere bibliografică de George Baiculescu, Georgeta Răduică și Neonila Onofrei. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969.
Schwäbischer Merkur, № 228 (1859).
Süddeutsche Zeitung, № 5 (1859).
Telegraphul [Ediția de dimineață], № 3.856 (1885).
 Traut, Georg. *Schlüssel zu dem vollständigen Lehrgebäude der lateinischen Sprache* [Cheia cursului integral de limbă latină]. Frankfurt am Main: Carl Jügel's Verlag, 1868.
 Traut, Georg. *Vollständiges Lehrgebäude der lateinischen Sprache* [Curs integral de limbă latină]. Frankfurt am Main: Carl Jügel's Verlag, 1868.

A TEACHING EXERCISE FOR TRANSLATION INTO LATIN. THE EMINESCIAN DESIRE FACE TO FACE WITH INCONSTANCY

ABSTRACT: The present study offers new evidence concerning a didactic Latin translation exercise completed by M. Eminescu in the privacy of his working notebooks. The text, preserved only in draft form, has not previously been subjected to thorough analysis, which has prevented firm conclusions regarding the poet's cultural formation and study practices. The exercise appears to date from his early activity at the editorial office of the newspaper *Timpul* and was originally conceived as linguistic preparation for projected Romanian translations of Homer's *Iliad* and *Odyssey*. Eminescu sought the most effective technique to accomplish this objective, and he immediately realised that systematic Latin study was a time consuming and impractical endeavour, so he abandoned the learning process after the first completed task. The exercise's source, a Latin textbook based on H.G. Ollendorff's method, is finally revealed along with some necessary commentaries.

KEYWORDS: Mihai Eminescu, manuscript, translation, method, textbook, draft, Latin, Homer, Heinrich Gottfried Ollendorff, Georg Traut.